

Беценко Т. П.,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

СЕМАНТИКА І ПОЕТИКА СЛОВА-ОБРАЗУ ГЛЕЧИК У ВІРШОВІЙ МОВІ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

Анотація. У статті засвідчено спробу розглянути особливості мовно-образної організації поетичних творів В. Голобородька. Проаналізовано семантику та емоційно-експресивне забарвлення номена на позначення предмета посуду *гличик*. Обґрунтовано змістову вагу та конотативні відтінки лексеми *гличик* у поетичному слововживанні. З'ясовано, що номен *гличик* у поетичній інтерпретації В. Голобородька пов'язаний із традиційною культурою побуту українців.

Ключові слова: поетична мова, індивідуально-авторський стиль, поетичний мовосвіт, мовно-естетичний знак, мовно-естетична думка, поетичне мовотворення, ліричний контекст, семантика образу-символу, конотативний відтінок, емоційно-експресивний зміст.

Постановка проблеми. Поетична мова – сакральна царина індивідуально-авторської творчості. Слово в поезії вимальовується як знак багатовимірності всесвіту, постаючи незглибимою і нескінченною величиною, якою осягається і пізнається буття, втілене в художні форми та образи. Спостереження за способами та формами поетичного мовотворення талановитих митців важливе щодо з'ясування можливих шляхів розбудови підсистем мови, виявлення модусів розвитку мовно-естетичної думки. Одним із маловивчених щодо цього є поетичний ідіолект В. Голобородька.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти творчості В. Голобородька розглядали М. Ільницький, А. Макаров, М. Антонович, О. Кузьменко, Ю. Шутенко, Т. Пастух, О. Кузьменко та ін. Однак лінгвостиль митця поки що повністю не осмислено. Індивідуально-авторська манера письменника є автентичним явищем в історії української мовно-поетичної думки, тому потребує докладних різновекторних студій. У мовотворенні художника засвідчені нові грані словесно-образного кодування ідеї, нові образи і знаки-символи, засновані на канонах традиційної культури.

Мета статті полягає у з'ясуванні художньо-образної семантики та естетики слова-образу *гличик* у поетичній мові В. Голобородька.

Виклад основного матеріалу. Художньо-образна система поетичного мовосвіту В. Голобородька в своїй основі – наскрізно національно маркована. Кожен елемент мовно-світотвірної поетичної парадигми митця пронизаний національним колоритом, національно-мовною образотворчістю, спорідненою з прадавніми фольклорними джерелами. Поетична картина етнобуття у баченні митця є споконвічно простою і зрозумілою, її осердям є відомі всім реалії. Увагу привертають художньо переосмислені назви посуду.

Лексико-семантична група назв посуду в ліричному континуумі художника представлена такими номенами, як **гличик**,

кухоль, відро, тарелі, тарілки, чарки, склянка, чашка, ложка тощо. Найуживанішими, мабуть, є **гличик, відро, кухоль**. Зазначені номенні художньо освітлюються митцем. Від прямого називання предмета письменник переходить у площину абстрактно-узагальненого мислетворення. Відбувається формування таких поліфонічних образів: А твоє обличчя біле, / як тарілок білий ряд, / як тарілка, що розбилась, / випавши із білих рук. / Б'ються тарілки об землю. / На черепки – твоє життя. («Після весілля»).

Мовно-образний знак **гличик** можна вважати поетичною універсалією В. Голобородька. Це улюблений художній образ письменника. Відомо, що **глек**, зменшена форма **глічник** – висока кругла з вушком (рідше без вушка) посудина для зберігання, зокрема молочних продуктів (молока, сметани тощо). Він може бути як керамічним, так металічним (бронза, луджена мідь). Залежно від призначення різниться розміром і формою. Незамінний атрибут українського сільського побуту. Гличик – дуже давній вид посуду та домашнього кухонного начиння, відомий усім народам, стародавній предмет хатнього ужитку, що сягає часів найперших цивілізацій. В Україні споконвіку використовували гличики, виготовлені з глини. Про значущість названого предмета у повсякденні свідчить В. Жайворонок [4, с. 137]. За СУМ, глек – «висока кругла, перев. глиняна посудина, злегка розширена в нижній частині. **Глек розбіти** – посваритися. Сорт груш народної селекції» [6, т. 2, с. 81].

У поетичній світобудові В. Голобородька **гличик** постає як елемент (складник) макрокосмосу. Так, філософія поетичної думки митця ґрунтується на уявленні, що означений предмет є найдавнішим і універсальним у побутовому використанні, а також уміщує світ і вічність. Розглядаючи номен виступає в різних мікроконтекстах (жінка з гличиком молока, глиняних гличиків рік / до губ, в гличику глиняним, гличик легкий, у глиняному гличику, гличик на двох, золоті гличики груш та ін.). Помічаємо те, як в авторській уяві щоразу варіює, видозмінюється, по-іншому змістово й алегорично-символічно переосмислюється образ. У іншій поезії гличик – символ світотворення, складник мікрокосму чи й сам мікрокосм: В дереві річка / повертається до джерел, / що в кожній брунці. / Стоїть біла береза: / вгору річка тече / від самого кореня. / Із розщелини біля землі / сік як повільно: / гличик повен («В дереві річка»).

У складі генітивної метафори: глиняних гличиків рік / до губ – гличик, очевидно, символізує предковичне, невмируще, прастаре буття з його укладом, гармонію людини і природи, нерозривність, співзалежність у довічній, безсмертній плині життя: Прихильності / роси до трави / пташки до гілки / щоки до щоки / і мені забাগлося прихильності / волохатих долонь лісів / до голови / глиняних гличиків рік / до губ / подорожників доріг / до ран прихильності... («Прихильності...»).

Неоднопланово вимальовується семантико-конотативний зміст етнознака **гличик** у контексті нижченаведеного твору: Жінка з гличиком молока / зупинилася серед двору: / коси чорні і станом тонка, / у очах ніби синє море. / Стала й слухає, як воно / щось балакає в гличику глинянім, / і сп'янили слова, як вино, / тихим звуком забутого імені. / І прислухалася до тіла свого, / молоком ніби білим наповненого: / розгорялося молоко, як вогонь, / і палило кордони недозволеного. / Так стояла, а гличик легкий / на руках – як дитина маленька. / Так стояла, а чоловіки / були схожі на того, хто далеко («Жінка з гличиком молока»). У тексті компонент *гличик* виступає у синтаксичній функції неузгодженого означення (*жінка з гличиком молока*), обставини місця (*в гличику глинянім*), суб'єкта дії (*а гличик легкий / на руках – як дитина маленька*). У першому випадку він слугує підкресленню ознаковості суб'єкта дії, у другому – є своєрідною фіксацією локусу, актуального для твору, у третьому – засвідчує роль предмета як виконавця дії (указує на його важливість, значущість у образно-змістовому плані). Конструкція *гличик молока* (у структурі *жінка з гличиком молока зупинилася серед двору*) семантично осмислюється як «жіноче начало», «одвічне призначення жінки на землі продовжувати рід, бути берегинею домашнього вогнища»; у висловленні відчутний відтінок урочистості і піднесеності; зорова картина, що її створив митець, велично-приваблива і деякою мірою пагетична: оспівується жіноча принадність і краса в одвічній повсякденні: Жінка з гличиком молока / зупинилася серед двору: / коси чорні і станом тонка, / у очах ніби синє море. Разом з етнознаком гличик актуалізовано образ молока – символу материнства, жіночості, тому молоко (як одухотворена істота) «балакає» у гличику: Стала й слухає, як воно / щось балакає в гличику глинянім; І прислухалася до тіла свого, / молоком ніби білим наповненого. І насамкінець гличик з молоком у поетовій уяві трансформується у образ немовляти: Так стояла, а гличик легкий / на руках – як дитина маленька. Народження і продовження життя митець закодовано передає в образі глиняного гличика з молоком, що його тримає жінка.

У поезії «Літайчата літа» **гличик молока**, який не донесено синові, припускаємо, що це є втрачене (загублене тощо) материнство: «Метелику, душе зіткана із ниток світла, / не літай у високому небі, / виростай під віконцем на одній ніжці, а ми тобі розкажемо, де вівця, / що відбилася від отари, / бо ти її так і не розшукав». / «Квітко, душе вирізана з полотна барвистого вітерцю, / не рости у далекому полі, / прилітай під наше віконце, / а ми тобі розкажемо, / де пасе вівці синочок твій, / якому ти гличика молока не донесла, / закопала біля колиски дороги» («Літайчата літа»).

Інакше **гличик** усвідомлюється як умістище життя, як пробудження від спочинку і початок дня, одночасно як одвічність, первозданність життєвого укладу, атрибут українського сільського побуту: В глиняному гличику, як бджоли, / молоко уранішнє гуде, / пахощами сяє серед столу / паляниці сонечко руде. / На тарілці молода цибуля, / квашені із діжки огірки, / в гарно розмальованому кухлі / мед такий пахучий і липкий. / «Мамо, наготуйте на роботу – / я коситиму аж у Крутій...» / І плигає півнем на капоті / промінь із-за гаю золотий. («Ранок»). Українська картина селянського побуту – сніданку – малюється з допомогою предметів посуду, актуалізованих у вірші.

Складно, неоднопланово і різновекторно осмислюється семантико-конотативний зміст образу-символу **гличик** у нижчеподаному тексті: Мати утопче стежку, на базар ходячи, / виносить же того молока, / щоб було з чого донечці одягання справити, / аж поки одного дня / донька не вріже косу, щоб заспокоїти матір: / «Мамо, я ж не на вік іду, / я ж іще повернусь» – / вилле молоко з гличика в ямку, / сама влізе в порожнього гличика – / так мати й віднесе доньку на базар / тією ж утоптанною роками стежкою. / Понесе одягнутою гарненько у домашній одяг: / у хусточку з полотенця вишневого садка, / у спідничку із пілки квітучої луки, / у сорочку, прикрашену по руках квітами / з городчика, / а принесе на базар – дитина гола! / Хоч і спало дорогою, а зуміло ж роздягтися, / одяг свій крадькома повикидати, / що й мати не побачила, – / доведеться тепер в усе міське одягати. / Віднесе мати доньку на базар / та й продасть. Чи продасть, чи так віддасть, / та відтоді стане доньку додому чекати, / вістки хорошої від доньки дождити. / «Зозуле, зозуле, / пташко сіренька, що так сумно куєш у садку, / чи ти не за доччиною косою прилетіла?! («Зозуля при перуці»)). Треба гадати, що висловлення: вилле молоко з гличика в ямку, сам влізе в порожнього гличика – означає, що донька позбудеться материнської опіки, подорослішає стане самостійною тощо, деякою мірою віддалиться від споконвічних родинних, етнічних канонів життєбуття.

У поетовому образно-асоціативному мовосвіті гличик вимальовується як атрибут гармонії почуттів, злагодженості, порозуміння, симпатії, як символ закоханості юних сердець: Уліткулітечком / ми збирали з дівчиною суниці. / Гличик був один на двох, / дівчина тримала його у своїх тоненьких руках. / Я милувався, / коли вона нахилилася, / щоб розшукати ягоди у траві, / нахилилася квіткою, / як би от на неї сів метелик. / А потім дівчина зникла, / вона упала у траву / і пропала: / її тіло стало травною, / очі — росною, / і щоки стали ягодами. / Я все гукав її, я усе марно гукав, / бо чув лише, як вона усміхалася листочками, / як вона ворушила стебельцями, / та бачив лише, як вона дивилася у небо росною. / І я збирав на її щоках ягоди. / А про гличик ми з дівчиною забули. / Геть зовсім забули. / («Гличик на двох»)). У останніх рядках, напевне, гличик постає як символ пам'яті, як спогад про втрачене кохання.

Своєрідно полонить уяву читача, увиразнює та збагачує художню мову метафорична конструкція В. Голобородька *золоті гличики груш*, побудована на перенесенні ознак за формою і кольором (до речі, груша, як і гличик – улюблені поетоніми митця): Груш натрусили з матір'ю у садку, і я набрав повну пазуху / маленьких золотих гличиків, / повних меду, / і поніс підбігцем у поле, / де батько пшеницю косив. / ... / Падають додолу / золоті гличики груш / і розбиваються / з тихим дзвоном. («Золоті гличики груш»). Художньо-образну конструкцію *золоті гличики груш* справедливо зараховувати до найпоетичніших висловів сучасного українського віршотворення.

Митець переконує, що **гличик** – неодмінний складник побуту українців: метафора *пакіл цвіте гличиками* є позначенням фрагмента одвічної національної картини світу: Але не впадеш у відчай, / бо побачиш двері, / якими можна вийти на ганок, / де довкола стовпів повилися кручені паничі, / де пакіл цвіте гличиками, / де красоля підлягає під руку, аби оперся. («Спіймане сонечко»). Далі в поезії зазначена метафора дещо ускладнюється і видозмінюється: *пакіл неба цвіте гличиками хмар*, можливо, хмари уявляються схожи-

ми на глечик чи глечиків багато (хмара «перен. Величезна кількість, безліч, маса кого-, чого-небудь» [6, т. 11, с. 93]: Але відчужеш полегшення, / бо оте сновидіння не вічним було, / оте сновидіння скінчилося / і було після сну проси-
нання / і вихід на ганок дня, / де довкола світляних стовпів / повилися кручені паничі променів, / де пакіл неба цвіте глечиками хмар, / де з тобою вітається красоля, на добридень дає. («Спіймане сонечко»). Насамкінець і сам ліричний герой стає схожим у своєму світовідчутті на **глечик**: і вийдеш на ганок того світу, / де будеш крученим паничем, / де будеш коли паколом, коли глечиком, / де будеш то красолею, то дощем. / Вийдеш, / як спіймане сонечко / із розтуленої жмені хлопчика, / вилетиш («Спіймане сонечко»).

В. Голобородько помічає своє, рідне на живописних полотнах у малярських образах, відтворених зарубіжними майстрами: зокрема, глечик із соняшниками («Соняшники»). Цей мистецький шедевр: голубий глечик і жовті соняшники – символ України, символ кохання, високих почуттів: Тепер як зайдеш до кімнати, / то вона не порожня: / поглянеш на голу стіну, / а там – соняшники / і на синьому глечикі / ультрамарини напис: Vincent. («Соняшники»). Поетичний слово-образ **синій глечик** – уособлення образу Батьківщини і водночас образу «небесних», чистих почуттів до коханої.

Синонімом до **глечик** є лексеми **горнятко**: «ГОРНЯТКО, а, сер. Зменш.-пестл. до горня» [6; т. 2, 134] та **горня** – «ГОРНЯ, яти, сер. Маленький горщик» [6; т. 2, 134]: Бджола квітці каже: «На», – / і та розтуляє долоню. / Зелені діти дерев побралися за руки – / водять танок. / Метелик виймає загадку / із білого горнятка. («На узліссі»). Біле горнятко, очевидно, метафоричне найменування серцевини квітки, з якої бджола бере нектар.

Висновки. Отже, слово-образ глечик у поетичному мові-світі письменника – суттєва і художньо значуща реалія. Це доволі складний і багатоаспектний у семантичному та естетичному планах образ-символ. У свідомості митця він поєднує семи «символ національного буття», «атрибут сільського побуту», «оригінальна прикметна прикраса кухонного начиння наших предків», «вмістище минувшини і прийдешності, грядущого»; «макрокосм та матерія вічності етнобуття». Так, глечик із молоком – «символ жіночості і материнства», глечик на двох – «символ кохання». Мовно-естетичний поетичний знак глечик позначений емоціями піднесеності, урочистості, величності. Це символ українського сільського побуту.

Література:

1. Голобородько В. Повне зібрання віршів. URL: tisk.org.ua/?p=8440
2. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.
3. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий глумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С.Я. Єрмоленко]. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
4. Жайворонко В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Кузьменко О.В. Поетика Василя Голобородька. Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. 196 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Беценко Т. П. Семантика и поэтика слова-образа *кувшин* в стихотворном языке Василя Голобородька

Аннотация. В статье засвидетельствовано попытку рассмотреть особенности культурно-образной организации поэтических произведений В. Голобородька. Проанализированы семантика и эмоционально-экспрессивная окраска номена для обозначения предмета посуды *кувшин*. Обосновано содержание и коннотативные оттенки лексемы *кувшин* в поэтическом словоупотреблении писателя. Выяснено, что номен *кувшин* в поэтической интерпретации В. Голобородько связан с традиционной культурой быта украинцев.

Ключевые слова: поэтический язык, индивидуально-авторский стиль, поэтический языковой мир, культурно-эстетический знак, поэтическое языковое творчество, лирический контекст, семантика образа-символа, коннотативный оттенок, эмоционально-экспрессивное содержание.

Betsenko T. Semantics and poetics of ways-images of jugs in the point of Vasyl Goloborodko

Summary. The article witnessed an attempt to consider the peculiarities of the cultural-figurative organization of the poetic works of V. Goloborodko. The semantics and emotional-expressive coloring of the nomen for designating the subject of dishes is a jug. The content and connotative shades of the jug lexeme are justified in the writer's poetic usage of words. It was found that the nomen jug in V. Goloborodko's poetic interpretation is associated with the traditional culture of everyday life of Ukrainians.

Key words: poetic language, individual author's style, poetic linguistic world, cultural and aesthetic sign, poetic linguistic creativity, lyrical context, semantics of the image-symbol, connotative shade, emotional and expressive content.